

ANA TANRIÇADAN TEFCİLERE: KADINLARIN MÜZİĞİNDE SİMGELER

E. Şirin Özgün
İstanbul Teknik Üniversitesi
sirinozgun@gmail.com

Bu makale 2006 yılında Konya'da (Ilgın, Akşehir, Beykonak) ve Bursa'da (İnegöl); 2008 yılında yine Konya Akşehir'de yürütülen alan araştırmasının sonuçlarından hareketle hazırlanmıştır. Bu araştırmalar sırasında gidilen bölgelerde yaşayan yaşlı kadınlarla ve tefçi kadınlarla görüşmeler yapıldı. Yapılan görüşmelerde ortaya çıkan en güçlü temalar kadınların hayatlarının en önemli olaylarından birinin kına geceleri ve bu kına gecelerindeki en önemli unsurun da tefçi kadınlar olmasıydı. Kadınlar evlilik adetlerini ve tefçi kadınların bu adetlerdeki rolünü ayrıntılarıyla anlattılar.

Tefçilik Geleneğine Genel Bir Bakış

Tef günümüzde daire şeklinde, tek derili, kasmağına farklı boyutlarda ve sayılarda ziller geçirilmiş, bir elle tutulup diğeriyle çalınan davullara verilen bir genel bir isim. Bu çalışmanın konusu olan tefler ise kadınlara ait ortamlarda- özellikle de kına gecelerinde- kadınlar tarafından çalınan enstrümanlar. Kadınların çaldığı tef ailesinden bu enstrümanlar tarih boyunca ve içinde bulunulan coğrafyaya göre farklılıklar göstermişse de bu çalışma çerçevesinde hepsinden genel olarak tef adıyla bahsedilecek.

Bu enstrümanın çalındığı kına geceleri ya da kadın eğlenceleri, yalnızca kadınlara açık, kadınlar için görelî bir ifade özgürlüğünün bulunduğu, dayanışmacı, bir yandan toplumun kurallarına meydan okunan, diğer yandan bu kuralların yeniden üretildiği ortamlardır.

Tefçi kadınlar kadın ortamlarının vazgeçilmez unsurları olmalarına rağmen günümüzde bu mesleği sahiplenen kadınların sayısı giderek azalmıştır. Çalışma sırasında görüşülen yaşlı kadınların anlatılarına göre, tefçilik eskiden anneden kıza aktarılan bir meslekken şimdilerde değerini yitirmiş durumda. Diğer yandan tefçilik mesleği bir mücadele alanı: tefçiler aileleri ve çevreleriyle mücadele ederek bu mesleği sürdürebiliyorlar. Konu çoğu zaman namus: sanatla uğraşan kadınların görünür olma potansiyellerinin genel geçer namus kuralları için bir tehdit oluşturması. Bu mücadeleyi sürdürebilmelerini sağlamanın yegâne unsur ise mesleğin hala- bazıları için- bir gelir kaynağı olması. Görelî bir ekonomik güç bile tefçi kadınlara üzerlerindeki baskıya meydan okuma fırsatı sunuyor.

Günümüzde Konya ve çevresinde tefçi kadınlar özellikle düğünlerde ve kına gecelerinde, özellikle de sadece kadınlara açık ortamlarda tef çalıyorlar. Kına gecelerinde karşımıza çıkan üç asli unsur var: tefçi, gelin ve kırmızı renk. Bu ortamlarda- özellikle de kına gecelerinde- tefçilerin müziği anahtar bir role sahip: geceyi başlatan, yürüten ve sonlandıran kişi tefçi. Gelin ise bu tören vasıtasıyla bir konumdan diğerine geçiş yapıyor: çocukluğunu geride bırakıp yetişkin kadınlar dünyasına adım atıyor. Dünyanın çeşitli bölgelerinde rastlanan benzer geçiş törenlerinin temel özelliği statü değişimine zemin sağlanması, geçişi yapan kişinin bütünüyle teslim olması ve bir eşik evresi –belirsizlik evresi- olması.

Kına geceleri bu törensel vasıfları ve içerikleri dolayısıyla bugünü geçmişe bağlayan törenler olarak ele alınabilir. Bu törenlerdeki tefçi, törenin soyun devamına yönelik vurgusu ve statü değişimine yönelik işlevi onu hem bir geçiş töreni hem de bir bereket ayini olarak ele almamıza

olanak vermektedir. Bu törenlerde yer alan tefçiler ve kırmızı renk simgeselliği geçmişi ve bugünü birbirine bağlayan arkaik unsurlardır. Bunlar tefçi kadınların tarihsel bağlarıyla birleşip kadınların kültürü- kadınların müziğinin tarihine dair çıkarımlar yapmamıza olanak tanımaktadır.

Resim 1. Şerife Koruk, Beykonak Köyü, Konya

Tefin-tefçiliğin tarihi

Teflerin Akdeniz çevresindeki geniş coğrafyada yaygın olarak kadınlar tarafından kullanıldığını belgeleyen çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bunların yanında, bu enstrümanın binlerce yıldır kadınlar tarafından kullanıldığına dair arkeolojik ve tarihsel kanıtlara da ulaşabiliyoruz. Arkeolojik buluntularda tef, kadın bir figürin tarafından tutulur ve bu kadın genellikle Ana Tanrıça olarak yorumlanır. Bu yorum bizi tanrıçaların hüküm sürdüğü bir dönemin var olup olmadığı tartışmalarından bir adım öteye, tarihin belli bir döneminde Akdeniz ve çevresinde dişil bir ilkenin saygı görmüş olabileceği ihtimaline götürür.

Avrupa ve Ortadoğu uygarlıklarına dair kazılarda bulunan en eski örneklerden biri 'Venüs' figürleridir (yukarı paleolitik dönem). Bu figürinlere Batı Asya, Güney Rusya, Doğu ve Orta Avrupa'da rastlanmıştır. Bu 'Venüs' figürinlerinin ortak özelliği abartılmış dişil organlarıdır. Kalçalar, karın ve göğüsler alabildiğine gelişmiştir: bu figürinlerin temsil ettiği kadınlar büyük ihtimalle hamiledir. Ve yine ortak bir özellik bunların çoğunda kırmızı aşı boyası kalıntılarının rastlanmasıdır.

Resim 2. Willendorf Venüsü

Anadolu ve Avrupa'da da Neolitik dönemde inanç sistemleri hayatın akışındaki dönüm noktaları temel alınarak şekilleniyordu: “doğum, büyüme, ölüm, yeniden doğum gibi, bitkilerin ve hayvanların yetiştirilmesi gibi...” (Gimbutas 1999:3). Anadolu'da Çatalhöyük, Aşılarhöyük ve Yümük Tepe abartılı dişil özellikleriyle bu Venüs figürlerine en sık rastlanan Neolitik merkezlerdir. Bu figürlerden en ünlüsü Çatalhöyük'te bulunmuş olan Ana Tanrıça heykelciğidir. Bu iki yanında iki aslan bulunan, bir çocuk doğurmakta olan bir tanrıça figürüdür; tanrıçanın 'hayvanların hanımı' olarak betimlendiği ilk örneklerden biridir (Mellaart 1967). Benzer bir şekilde Girit'te de Minos uygarlığına ait tanrıça figürü 'toprak ana', 'dağ ana', kendisine aslanların eşlik ettiği ağaçların ve vahşi hayvanların hanımı olarak betimlenmiştir. Aslanlar en erken dönem Venüs figürlerini farklı bölgelerde ve daha geç tarihlerde ortaya çıktığı düşünülen ana tanrıça kültlerine bağlayan anahtar unsurlardır: yani Sümer, Babil, Mısır, Hitit, Yunan, Roma uygarlıklarını Neolitik kültürlere.

Resim 3. Çatalhöyük Ana Tanrıçası

Helenistik dönemde tanrıça iki yanında aslanlar bulunan bir tahta otururken betimlenmeye başlar. Artık adı gerçekten de tanrıçadır. Frigya'da Kubile, Kubaba ismini alır ve yaşam, ölüm ve yeniden doğuşun tanrıçası olarak kabul edilir. Kubile'ye Grekler *Cybele*, Lydialılar *Kybele*, Romalılar *Mater Deum Magna Ideae* ismini verir. Kubile ve takipçileri genellikle müzik enstrümanları çalarken gösterilir. Bu enstrümanlar arasında en göze çarpan da tef benzeri davullardır. *Maenadlar* (deli kadınlar) ve Kibeleye tapan kadınlar ellerinde teflerle dans ederken betimlenir.

Resim 4. Elinde tefi, yanında aslanıyla Meter

Aynı tanrıça tarihin farklı dönemlerinde farklı bölgelerde ve farklı isimlerde karşımıza çıkar: Filistin’de Anat, Asherah, Astarte ve Astoreth; Mezopotamya’da İnanna, İştar, Ninhursag; Arap yarımadasında Ashtar, Al-Lat ya da Al-Uzza; Etrüsklerde Turan, Kıbrıs’ta Afrodit, Efes’te ise Artemis. Yine bu tanrıçaların betimlemelerinde aslanlar ve tef vazgeçilmez unsurlardır.

Kadınlar tefi tanrıça tapımlarının yanı sıra bereket ayinleriyle bağlantılı olarak da kullanmışlardır: “O döneme dair elimizdeki belgelerde Dyonissos tapımlarına katılan kadınlar (*maenadlar*) “vahşî”, “çığılıklar atan”, dağlarda ve ormanlarda gece yarıları, kışın soğuşunda çılgınca dans eden kadınlar olarak tasvir edilir. Bu kadınlardan bazıları tef (*tympana*) bazıları da *aulos* çalarlardı” (Doubleday 1999:108)

Tefin kullanıldığı bir diğer bereket töreni ise İnanna ve İştar kültlerindeki kutsal evlilik (*hieros gamos*) törenleriydi: “Şairlerin ve rahiplerin anlatılarından elimize ulaşanlara göre, bu ritüel en az iki bin yıl boyunca toprağın ve halkın bereketini garantiye almak için yapılmıştır. Cinsel birleşme yoluyla tanrıçayı temsil eden bir rahibe krala krallık unvanını verirdi. Larsa’dan bir kil tablet üzerinde yer alan bir erotik sahne (c. MÖ 2000–1600) cinsel birleşme sırasında elinde bir lir tutan bir erkekle elinde bir tef tutan (ve belki de sallayan) bir kadını resmeder” (Doubleday 1999:106).

Görüldüğü gibi yukarı paelolitik dönemden neolitikte, oradan da Helenistik döneme ve günümüze dış ilke, tanrıçalar, kadınların müziği ve tef arasında var olan tarihsel ilişki arkeolojik buluntular ve antik yazıtlar aracılığıyla izlenebilmektedir. Bu kadar eskilere dayanan bir geleneğe, günümüzün tefçileri bu geleneğin taşıyıcısı olarak müzikal pratiklerinde öncülleriyle bir çeşit diyalog içindedirler. Eskinin *maenadları* bereket ayinlerinde tef çaldı; bugünün tefçileri de bir çeşit bereket ayini olan kına gecelerinde çalışıyorlar. Geçmişte olduğu gibi bugün de müzik yapan kadınların sahip olduğu görelî ifade gücü korku yaratmaktadır, tıpkı *maenadların* korkutucu kadınlar olması gibi. Öte yandan kadınların kültürü, toplumun genel yaklaşımının aksine, tefçi kadınlara hala belirli bir saygıyla yaklaşmaktadır; bu geçmişteki, tanrıçayla ilişkili tefçi kadınlara gösterilen saygıya bağlanabilir ve bunun geçmişle bir çeşit diyalog olduğu öne sürülebilir.

Sonuç

Venüs heykelcikleri, aslanlı kadınlar, aslanlı tanrıçalar tanrıçanın gelişim çizgisini göstermektedir. Bu çizgiye ellerinde teflerle gösterilen kadın figürinleri de dâhil edilebilir. Bu tanrıça, doğum, ölüm ve yaşamı kontrol etmekteydi. Tefçiler de konusu doğum ve yaşamın sürekliliği olan kına ritüellerinde hala aktif bir şekilde çalışmaktalar. Bir yandan tefçilerin müzikal ifadeleri toplum tarafından baskı altına alınırken, bu tefçilerin eski zamanın *maenadlarının* ardılları olduğu iddia edilebilir mi? Öte yandan, tefin kadın ortamlarında çalınması sadece ataerkil baskıyla açıklanabilir mi? Bir yandan evet, ataerki kadınların ifade ve özgürlük alanlarını sınırlar, bu yüzden bu ortamlara kapanmak bir baskının sonucudur denebilir. Diğer yandan ise bu durumun ayrı bir kadın kültürünün devamına ve kadınların kendilerini görelî bir özgürlük içinde müzikal olarak ifade etmelerine olanak sağladığı, kadınların kültürünü geçmişle diyalog içinde tuttuğu görülmelidir.

Referanslar

- Doubleday, Veronica. 1999. "The Frame Drum in the Middle East: Women, Musical Instruments and Power". *Ernomusicology*, 43 (1):101-134.
- Gimbutas, Marija. 1999. *The living Goddesses*. Berkeley: University of California Press.
- Mellaart, James. 1967. *Çatalhöyük: A Neolithic Town in Anatolia*. London: Thames & Hudson.